

Adalékok a keleti nyelvek, irodalmak és utazások történetéhez.

— Hazai történetünkre s nemzeti irodalmunkra való vonatkozással. —

Első rész folyt. *)

E fejezet megelőző lapjain Magyarországnak a byzanti birodalommal való első érintkezéseiről tettünk szót, melyet fajunk itt nem tárgyalt régibb érintkezései előznek meg azon időből, midőn őseink még Alaniában, Lebediában s Etelközben tartózkodtak. Emlékeztünk a magyarok első berohanásairól, melyet az új hazából a byzanti birodalomba tettek. A kievi krónika szerint őseink Thraciát gyakran járták meg fegyvereikkel s Macedonián át egész Thessalonikáig hatoltak, így 934-ben, 943-ban, 948-ban. Orosz és besenyő csapatokkal egyesülve 956-ban (mások szerint 958-ban) s 970-ben Konstantinápoly kapui előtt állottak. Említettük, hogy *Zuard* és *Cadusa* (= Kadics), mindketten *Hülek* fiai s Árpáddal közel rokonok, a byzanti birodalomra támadtak s hogy Zuard onnan többé nem tért haza. Béla király névtelen jegyzője a két testvér hadi tetteiről így ír: *Ursoua* (= Orsova) várából követeket küldöttek Árpádhoz azon kérelemmel, hogy engedessék meg nekiök a byzanti fenhatóság tartományaiba hatolni s Macedoniát a Dunától egész a Fekete-tengerig elfoglalni. Az engedelmet megnyervén, „lovaikon *Wacil* (bolg. *Vasilica*, törökül *Kapngik* ¹⁾) kapuján túlhaladva Filep király várát (*Philippopolis*, törökül *Filibe*) bevették s aztán az egész területet *Cleopatra* (?) városáig hatalmukba kerítették s illetéknépen minden tartományt *Durasu* (a régi *Dyrrhachion*, olaszul *Durazzo*, albanul *Dras*) városától kezdve *Rachy* földjéig (= Rácország, Szerbia, lat. *Rascia*, *Racia*) birtak. Zuardu idegenben házasodott s az a (magyar) nép, mely most *Sobamogera*-nak neveztetik, halála után is byzanti területen maradt²⁾. A *Cleopatra* városnév oly talányt ad

*) Az első közlt. I. 1892, I. füz.

¹⁾ Βασιλική κλεισόβρα, Βουλγαρική κλεισα, lat. „claustra Sancti Basilii“, „portae sancti Basilii“ Canisius Henriknél.

²⁾ Ipsi vero ceperunt equitare ultra portam Wacil, et castrum philippi regis ceperunt, deinde totam terram usque ad cleopatram (?) civitatem sibi subiugaverunt. Et sub potestate sua habuerunt totam terram a civitate Durasu usque ad terram rachy. Et Zuardu in eadem terra duxit sibi uxorem, et populus ille, qui nunc dicitur *sobamogera*, mortuo duce Zuard in grecia remansit (Cap. XLV. Mátyás Florián kiadásában.)

fel az olvasónak, a melynek megfejtésére nem vállalkozom. Az id. szövegből látjuk, hogy a Balkánfélsziget népei közt megtelepedett magyarok Durazzotól északkelet felé tanyáztak s alább meglátjuk, hogy a *Wardar* folyó melléke is a magyart uralta (*Wardar* régi neve *Axios* volt, s e folyóterület a régi Felső-Macedoniához tartozott. *W.* a *Car-Dagh* nevű hegyből ered s *Uskub* és *Köprili* városok mellett folyva a salonichi tengeröbölbe ömlik.) Krónikairóink, úgy látzik, a Zuardról szóló mondat egy a nép száján élt hún mondával elegyítették, mert *Caducha* Kézai Simon szerint a húnok egyik vezére s *Wela* és *Cuwe* testvére volt, kiknek atyját ugyancsak Kézai *Thele*-nek nevezi (cap. II., 6. Mátyás F. kiadásában). Nagy Géza egyik régészeti értekezésében a *Sobamogera*-kat Csaba magyarjainak tartja, illetőleg a *Soba* és *Csaba* névalakot azonosnak veszi, eltérőleg azok nézetétől, kik Béla király névtelen jegyzője névmagyarázó etymológiájának hitelt adva, a *soba* elnevezést a magyar *ostoba* szóval azonosítják, mint ezt p. o. Budai Ferencz „Polgári Lexicon”-ban olvassuk.¹⁾ A hún birodalom feloszlása után némely hún csapatok a Balkánfélsziget különböző vidékeiben tüntek fel Dobrudza-tól nyugat felé, így *Emendzur* (*Eminedzar*) és *Uzindur* a Duna jobb partján Dacia ripensis-ben, a *Satagok* (*Satagae*) Pannonia déli határán, a kiknek segítségére sietett *Dengizikh* (*Dingiz*), Attila fia, hogy őket a keleti góthok támadása ellen megvédje (l. Jornandesnél). A dél-pannoniai húnok valószínűleg a velök közelrokon avarok törzseibe olvadtak fel.

Anna Comnena (Alexios császár leánya, szül. 1083-ban, halála éve nem tudatik) Ἰαλιζιάς című munkájában az atyjának a Normánnok ellen folytatott hadjáratáról szólva, az *Achrida* körül lakó magyarokról is emlékezik, kik atyja hadseregében a normánnok ellen harcoltak: Οἱ περὶ τὴν Ἀχρῖδαν οἰκουντες Τούρκοι. *Achrida* vagy *Ochrida* (rövidítve *Ochri*) déli Illyricum-nak (Illyria) volt egyik jelentékeny városa, melyet az ó-korban *Lichnidos*-nak neveztek, a lychniti tó partján. E város területe 130-ban Kr. u. szül. előtt Macedoniához csatoltatott s a római birodalomnak a IV. százévben történt újabb felosztása alkalmából egy *Nova Epirus* nevű külön tartomány része lett. A török birodalom ejalet Rumili-jében egy sangákság kapta meg az *Ochri*, *Ochrida* nevet, melynek hasonnevű ősrégi fővárosa a bolgár görög keleti érsekség székhelye volt. Ochri sangáksága határos azon Uskub város területével, a mely, mint említettük, a *Wardar* folyó mellett fekszik, Durazzotól északkeletre, tehát azon területen, a melyen Zuard magyarjai említettnek. A Balkánfélsziget magyar telepeseinek püspöke a thessaloniki érsek alatt állott, ez a püspök: ὁ Βαρδαριωτῶν ἵτοι Τούρκων ἐπίσκοπος név alatt fordul elő a „Notit. graecor. Episcopat.” című munkában. L. Codinus (Georg.)

¹⁾ Nyelvünkben az *ostoba* szó aligha nem a latin *obtusus*-ból romlott s itt is a betűk egy oly metathesisét látjuk, mely a latinból vett magyar kölesönzavaknál épen nem szokatlan.

Curopolares-nél.¹⁾ Az ezen idézetben előforduló *vardari*-ak a Vardarfolyammenti magyarok, kik a mint fennebb láttuk, Durazzo-tól, mely okmányainkban *Durachium* s *Duratum* alakban fordul elő, Rác-országig terjengtek. Hazai okmányainkban az *Achrida* vagy *Ochrida* város- és területnév nehányszor fordul elő, így a Wenzel Gusztáv által kiadott „Árpádkori uj Okmánytár“ VIII. kötetében egy János nevű achridai érsek említettik, még a X-dik százév végéről: Joannes archiepisc. de A. 976—1025, — ugyanezen kötetben Theophylactus achridai patriarcháról is történik említés, ki a gondjaira bizott egyházakat okmányilag kimutathatólag egész 1118-ig kormányozta, — s végül ugyanezen kötetben ochridai püspökökről is van szó: Ochridani episcopi.²⁾ Az említett Theophylaktos, kit *Bulgarus* vagy *Achridensis*-nek neveztek, a XI-ik százév egyik leghíresebb theologusa volt. Krumbacher Károly byzanti irodalomtörténetében következőket ír róla: Th. valószínűleg Konstantinápolyban született s ott a Sophiatemplom diaconusa volt, majd VII. Mihály Dukas császár Konstantin nevű fia nevelőjévé tette, utóbb Bulgaria érseke lett, tehát nem patriarcha, mint a hogy az id. okmányban mondatik. A Konstantinápolyhoz szokott férfit achridai székhelyével soha nem tudott megbékülni s több levelében keservesen panaszkodik az érseksége alá tartozó népek durvaságán és tisztátlanságán. A négy evangelium, Pál levelei, az öt kisebb propheták s más szentirási könyvekről írt commentárjai, tanítványához intézett oktatásai, Photioshoz, Cyprusi Gergelyhez s másokhoz intézett levelei alkotják irodalmi munkássága főbb mozzanatait.³⁾ — A magyarok achridai telepe ép oly kevéssé volt hosszú idejű, mint a többi magyar telep Magyarországon kívül, p. o. Moldvában, Bessarabiában stb. „Ma ennek a podolia és felső-bessarabiai magyarságnak — írja Ballagi Aladár a „Magyarság Moldvában“ cz. igen érdekes értekezésében — semmi nyoma többé. Délvidéken, a Tiligultól a Szeretig, melynek központi helye még száz esztendővel ezelőtt Csöbörösök tiszta magyar mezőváros volt, jobban fenmaradt ugyan a magyarság, de teljes megsemmisülése küszöbön áll, mert azon a vidéken egyetlen erőteljes magyar község sincs többé.“ „Nemzetünk ethnographiai határa — írja Ballagi A. kissé alább — többé nem a Prut, még a Neszter sem, hanem a közeli Szeret völgye.“⁴⁾ Ezért írja Kohl a magyarokról, hogy történetök különböző korszakaiban Bosnia, Bulgaria, Szerbia és Oláhország felett uralkodtak a nélkül, hogy ez országok bármelyikében is maradandó s még a jelen időben is fennálló telepeket alapítottak volna.⁵⁾

¹⁾ L. Zeuss G. „Die Deutschen und die Nachbarstämme“ (München, 1837.) a 757-dik lapon.

²⁾ L. Kovács Nándor: Wenzel Gusztáv Árpádkori uj okmánytárához szerkesztett „Betűrendes Névmutató“-ját (Budapest, 1889.)

³⁾ L. „Geschichte der byzantinischen Litteratur“ (München, 1891), a 191 192-dik lapokon.

⁴⁾ L. a „Földrajzi Közlemények“ XVI-dik kötetét (Budapest, 1888.) az 1. és 2-dik lapokon.

⁵⁾ L. „Zeitschrift für vergleichende Erdkunde“ II. k. (Magdeburg, 1842.) az első lapon.

Taksony vezér idejében Nicephorus Phocas császárnak (947—972), mint fennebb láttuk, a magyarok gyakori berohanása nem kis nehézségére voltak, ez okon a császár levélben megkérte a bolgár fejedelmet, hogy a Dunán és országán át ne eressze őket; a bolgár fejedelem válaszában arra emlékeztette a császárt, hogy mikor neki volt baja a magyarokkal, a byzanti birodalom császára meg nem segítette őtet, most tehát a császár kedvéért nem fogja a magyarokkal kötött szövetségét megrontani. Nicephorus a bolgár fejedelem válaszában felettébb megharagudván, az oroszok fejedelmét Svendostlabot ajándékokkal reá birta, hogy a bolgárokat haddal megtámadja, a mit az orosz fejedelem meg is tett. Cedrenus, XI-dik százbeli byzanti író, a byzantiak rendes szokása szerint a birodalmat nyugtalanító magyarokat törököknek (Τούρκοι) nevezte, Zonaras pedig, aki a XII-dik százévben élt, s azon kor történetére nézt, melylyel itt foglalkozunk, Theophanes, Skylitzes és Psellos munkáit használta fel, a Τούρκοι elnevezést az Οὔγγροι-val határozza meg, a név szűkebb értelmében, így: τῶν δὲ τούρκων τῶν οὔγγρων δηλαδὴ, i. Ἐπιτομὴ ἱστορίας című munkáját. 958-ban, vagy talán néhány évvel később negyven magyar byzanti fogságba került, ezeket Nicephorus öt évvel később, tehát ha az első évszám helyes, 963-ban, u. m. uralkodása első esztendejében, börtöneikből kiszabadította, fényes ruhákba öltöztette s testőreivé tette, a kik aztán Syriában Mohammed követői ellen vele hadakoztak. Ez a hadjárat 963-ban kezdődött s 966-ban ért véget, mikor is Antiochiát Burtzas s Péter vezér egyesülten a császár akarata ellenére bevették. I. Otto német császár (936—974) 968-ban, Taksony magyar vezér uralkodásának 22-dik évében, Luitprandus cremonai püspököt Konstantinápolyba küldötte, hogy fia számára a császártól az uralkodásban néhai előde VII. Konstantinos egyik leányát megkérje, melyik követségnek azonban sikere nem volt, mert Nicephorus a hercegnét nem volt hajlandó az ifjabb Otthoz nőül adni s a követséget se fogadta úgy, mint a hogy a német császár magas méltósága azt igényelte volna. Luitprandus vagy Liudprand ezen felháborodva, követsége leírásában Nicephorust igyekezik gyalázní, hamisan reá fogva olyanokat, melyekkel nem vádolható. Ezen jelentésében Luitprandus a negyven magyar fogolyról így ír: „quos nunc Nicephorus de custodia eductos pretiosissimisque vestibus ornatos patronos sibi et defensores parauit, secum in Assyrios ducens.“ Katona István e tényről szólva méltán írhatta, hogy a magyarok vitézségének nagy lehetett hira a konstantinápolyi udvarnál, hogy a maga is vitézsége által kitünt Nicephorus császár egy sok veszélylyel járó hadjáratra készülve a magyar foglyokat szabadokká tette s fényes ruhákba öltöztetve testőrei közé vette fel, hogy a syriai hadjárat alatt közvetlen közelében vele küzdjenek. ¹⁾ De nemcsak vitézségöknek lehetett nagy hira, hanem megbízhatóságuknak is. Az id. közleményben a syrek: assyroknak neveztetnek; a nevek

¹⁾ L. „Historia critica primorum Hungariae ducum“ (Pestini, MDCCLXXVIII), a 490 és 491-dik lapon.

ezen felcserélése régi keletü, így Kappadokia árámi faju népei majd Σύροι-nak, vagy Λευκόσυροι-nak, majd Ἀσσύροι-nak mondatnak; a középkori latin írók már éppen gyakran tévesztik össze a két elnevezést. Luitprand püspök gyűlölködő természetéről „Antapodosis“ (ἀνταπόδοσις) czimü munkájának nem egy helye tanuskodik s bizonyít, sőt maga a munka czime sem va'ami békés hangzásu, mert hiszen *antapodosis* a görögben visszatörést jelent.

Említettem, hogy első királyunk, dicső emlékü István, Jeruzsálemben monostort alapított. — A predikátorok rendje magyarországi történetéről egy terjedelmes munka jelent meg Bécsben 1637-ben, ebben egy budai születésü hittérítőről van említés, ki sokak előtt ismeretlen, pedig méltó, hogy élete szentségeért emlittessék. E férfiut Escandeli Máténak hitták, ki miután Jeruzsálemben, a Sion hegyvonal meredek szirtjei fözt, több éven át mint remete élt, elébb Indiába s onnan Chinába utazott, hol őt halottat feltámasztva s más egyéb csodákat téve maga iránt oly bizalmat ébresztett a lakósok lelkében, hogy sokat közülök a keresztény hitre téríthetett. Végezetre Escandelit a sinai tévtanok papjai szörnyü hallállal megölték s illetéknépen a mártíromság dicsőségének részese lett. Így írja ezt Jarricus Péter jezsuita-rendbeli pap, Xavier Ferenczre és más rendtársakra hivatkozva, kik az általa előadottakat Chinában olyanoktól hallották, a kiknek ősei egykoron a magyar Escandelitől kapták a keresztiséget.¹⁾ A portugalliai jezsuitáknak még egy régi nyomtatásu könyv is előmutattatott, a melyből mindezek világosan meglátszottak. Jarricus Péter Toulouseban született, a Bordeauxi egyetemen theológiát s bölcsészetet adott elő s 51 éves korában 1616-ban meghalt. Az a könyv, a melyet idézett munkájában említ, valamely sinai nyomtatvány lehet, mely még a XIV. százév második felében jelent meg, mert azt írja, hogy 240 év előtt bocsátatott közre. Erről az Escandeliiről a régi magyar pálos rendü szerzetesek közt az a vélemény volt elterjedve, hogy I. István magyar király kortársa lett volna.²⁾

Az idézett könyv latin czime: „De Rebus Hungaricae Provinciae Ordinis Praedicatorum“ s a belőle közölt hely a könyv 20-dik lapján az eredetiben így hangzik: „Non silendus tamen vir non adeò cognitus, at Sanctitate eximius, Matthaeus Escandelius, Buda Hungariae Urbe oriundus, qui postquam ad annos aliquot juxta Hierosynam in monte Sion anachoretam egisset, ad Indos emigrans, inde per Regnum Sinarum ad Chinae regionem quandam penetrauit, ubi quinque hominibus à morte revocatis, aliisque; patratis miraculis. Sinarum multos Christo peperit: tandem verò à Bonzijs, ob fidem, quam praedicabat, neci datus. illustre martyrium consummauit. Ita scribit Petrus Jarricus Soc. Jesu, ex narratione Chinensium, qui ab ijs, qui ipsius Matthaei opera Christi fidem edocti fuerant, ducere se origine asserebant; idq; ex libro,

¹⁾ Petrus Jarr. l. II. thes. rer. indic. a 672-dik lapon.

²⁾ Erről alább bővebben lesz szó.

240. ab hinc circiter excuso, eius rei testimonium perhibente Lusitanis quibusdam ad oculum demonstrabant.“

A magyar monasteriologia egy másik becses forrásmunkájában, mely huszonhat évvel később jelent meg Bécsben, mint a predikátorok rendjének fennebb idézett története, s következő czímet visel: „Fragmen panis Corvi Protoeremitici stb.“ (Viennae, M. DC. LXIII.)¹⁾ *Escandeli* dicső emlékü első királyunk sz. István kortársának mondatik.

Érdekesnek tartom az id. munka erre vonatkozó szövegét ide kiírni, a mely így szól: „Eodem nedum saeculo, sed et anno, nisi quod in remotis Orientis regionibus (tehát remete Benczével egyidejűleg: Benedictus Eremita discipulus Zoërdardi à latronibus jugulatur), Eremum Paulinam illustravit Matthaëus Escandeli natione Hungarus, civis Budensis, Regni Apostolici summa gloria, cujus gesta alteri, quam huic nostro orbi, notiora sunt. Hic post accensum sub Stephano primo Rege Hungariae Evangelii lumen cum ardore fidei plurimorum religio se non contineret, singulari desiderio invisendae Palaestinae accensus, Hierosolymam abiit. Cumq; omnia loca vestigiis signata Redemptoris adorasset, amore solitudinis captus, in recessus montis Syon sese abdidit, et Eremitico, quod ipse antea fortè in Hungaria exercuerat, per aliquot annos vacavit, instituto.

Morabantur per id temporis in Hungariae desertis, plures Eremitici nominis viri, qui audità Escandeli gentilis sui famâ, Hierosolymam abeuntes, ejus sub tyrocinio Eremiticae vitae jura ac sanctiones percipiebant. Post gloriosum verò B. Escandeli agonem, aliis aliisque; ex Hungaria eò proficiscentibus, ubi ad annum 1215. vitam Eremiticam in Coenobiticam transiisse intellexissent, et ipsi Gentilium suorum exemplo relictis antris et specubus, sociali vitae manus dederunt, amplexu; Coenolio, nisi quod jam antiquitate in ruinam prono, inclusi, Coenobiticam professi sunt. Quod ne alicui incredibile videatur, et fabulosae metamorphosi Sociorum Ulyssis simile, adduco in testem fide dignum Dominum Joannem Zualardum²⁾ Equitem sanctissimi Sepulchri, in libro suae peregrinationis Hierosolymitanae anno 1587 edito folio 246., qui post descriptionem montis Thabor (hegy Galileában), et trium Tabernaculorum, Salvatoris, Moysis et Eliae, Italico Idiomate haec subjungit: *Fuit etiam magna Ecclesia fabricata per S. Helenam, cum uno Monasterio benè dotato à Serenissimo Rege Hungariae* (l. alább), *quod inhabitabat magna multitudo Monachorum Hungarorum, Ord. S. Pauli primi Eremitae.* Videtur autem Rex ille fuisse Andreas secundus (meghalt 1235-ben), dictus ideò Hierosolymitanus, quòd in terra sancta adversùs Babyloniorum Sultanum (*Safaddin*) gloriosas victoriae palmas saepius retulerit, innuente hoc Stephano Verbeveio (nyomdaha *Verbeccio* helyett, l. a Tripart. 2-dik része 14-dik tit.) his verbis: *Hujus Andreae privilegium in monte Thabor, ubi Dominus et Salvator noster transfiguratus fuerat, supèr quaedam possessionaria collatione emanatum et confectum habetur in Comitatu Hontensi.*

¹⁾ Ez a könyv a magyar pálosok rendjének történetét foglalja magában.

²⁾ Zuallardus, Ath város praetora Hennegauban, egy másik könyvébe Ath vagy Aeth város leírását adja következő czim alatt: „Descriptio urbis Athenis.“

Sed nos finitâ parenthesi ad Escandelium redeamus: Hic ubi in montis praedicti recessibus aliquot annos exegisset, intereâ Deo plenus, urgebatur charitate subveniendi illis, qui in tenebris infidelitatis coe-cutiunt, votoq; concepto, Evangelii propagandi causâ ad Indos contendit, nec longo minùs quam laborioso terrâ, mariq; circumflexo, in Sinarum Regnum penetravit. Hic Dei regnum instauraturus, vitae sanctitate, praedicationis efficacîâ, et miraculorum multitudine plurimos convertit, adeoque altè radicem fidei in illorum animis egit, ut nulla eam deinceps evellere potuerit superstitio. Inter innumera miracula, quinque mortuos ad vitam revocavit. Cùmq; majori in dies corruscaret sanctitatis famâ, eòq; plures depressâ à se Bonziorum superstitione, lucrifaceret, insidiis eorundem appetitus, ac tandem circumventus, lanceis confossus, illustri martyrio vitae coronidem imposuit. Ejus memoriam etiamnum Incolae, praeclarâ religionis ab eo traditae confessione venerantur, quemadmodum Lucena¹⁾ (lib. 10. c. 24) et Petrus Jarricus (lib. 4. cap. 6) uterq; Societ. *Jesu*, in suis Indiae Orientalis historys, constanti Lusitanorum fide scriptis edidère. Nempè cùm ex his captivi quidam à Sinensibus abducerentur et in interiora Regni penetrassent, conspexisse eos ad oppidum quoddam erectam è lapide crucem, quam debitâ veneratione prostrati adorârunt, quod cùm animadvertissent incolae, et ipsi protinus in genua sese demittentes crucem pari religione coluerunt, et osculati sunt, captivosq; Lusitanos in oppidum deduxerunt, et eximiâ charitate necessaria vitae subministrârunt. Quibus ad invicem jucunde de fidei sibi traditae initiis fabulantibus, liber prolatus est patrio typo (sinai nyomtatás) exaratus (ducentorum annorum vetustatem is superabat), in quo luculentè articuli fidei, à dicto B. Matthaeo traditi legebantur, cui soli post Deum religionis suae auspicia referebant in acceptis. Ex quibus facîle quivis agnoscere potest, quantum inde Sanctitatis in Ecclesiam, quantum inde redundet honoris in Apostolicum Regnum Hungariae, protulisse nimirum circâ religionis primordia ejusmodi Virum, ac simul Anachoretam Hungarum, qui viris Apostolicis, diversis temporibus in Regna Sinarum penetrantibus,²⁾ non minimo intervallo temporis successit, et extinctum Èvangelií lumen post diuturnam praedicationem, sanguine etiam fuso resuscitavit; ut non immerito laus ejus in Orthodoxa Ecclesia, sed et in Regno Hungariae, maximè verò in nostro Ordine Protoeremitico, solemnî commemoratione, aeternum celebrari deberet.“ Ezeket olvassuk az Eggerer szerkesztette „Fragmen Panis Corvi stb.“ 57—59 lapjain.

Ezen Escandeliról szóló közlemény elején szó van Zoerard-ról

¹⁾ Lucena József jezsuita, szül. Trancoso-ban Portugalliában, Evora-ban az Aristotelesi bölcsészetet tanította s a nagyhirű jezsuita hittérítő Xavier Ferencz életét tíz kötetre terjedő munkában írta meg. Meghalt 1600-ban Lissabonban.

²⁾ Nestorianus keresztény hittérítők már a VIII-dik százév első negyedében érsekségeket alapítottak Heráthban, Samarkandban, Chinában s úgy lát-szik, hogy hittérítő munkájok Kelet-Ázsiában a VII. százév elején kezdődött, a mikor is Kasgar városából indultak ki e felekezetnek a sinai birodalom tartományába menő hittérítői. I. Vámbéry A. „Uigurische Sprachmonumente stb.“ (Innsbruck, 1870), a 15-dik lapon.

s tanítványáról remete Benczéről. Maurus pécsi püspök I. István király idejében „Vita SS. Zoerardi seu Andree Confessoris et Benedicti Martyris“ czimű munkájában azt írja Zoerard-ról, kit még mint gyermek látott, hogy Lengyelországból jött s mielőtt Fileptől, a Nyitra vidékén levő zobori monostor apátjától, szerzetesi ruhába öltöztetett volna, Andrásnak neveztetett.¹⁾ A közölt szöveg szerint a magyar pálos legenda Zoerard és Bencze szerzetesek kortársává avatta fel a pálos szerzetbeli Escandelit, tehát életét I. István királyunk uralkodása idejére teszi. Különösnek tetszhetik, hogy míg Lucena († 1600-ban) s Jarricus Péter († 1616-ban) egy sinai könyvre hivatkozva, Escandeli hittérítői működését a XIV-dik százébbe helyezik, az 1663-ban megjelent „Fragmen Panis Corvi stb.“ szerzője sokkal régibb időkre megy vissza s azoknál határozottabban körvonalozza Escandeli korát s egy másik híres jezsuita, Athanasius Kircherus, a ki Lucena halála után két évvel később született s 1680-ban halt meg, „China illustrata“ czimű könyvében már azt is tudja, hogy Escandeli Chinában 1009 körül terjesztette az Úr igéjét s szenvedt mártíromságot s Czvittinger Dávid ezen adatot „Specimen Hungariae Literatae“ (megj. 1711-ben) cz. munkájában minden megjegyzés nélkül elfogadta, a min nincs miért csodálkoznunk, mert helyesen írhatta felőle Toldy Ferencz „A buzgó Czvittinger Dávid a hazai tudósok élteit írta össze szótári rendben több hazafiai gondossággal, mint kritikával stb.“ Ha ez az adat állna, akkor Escandelinek tekintettel azon sok esztendőre, melyeket Indiában s Palaestinában töltött, még Géza vezér idejében (megh. 997-ben), kellett volna Magyarországból kiszármaznia. A legendák terén éppen nem szokatlan jelenség, hogy valamely legendának későbbi változati fokán az illető tény nemcsak részletesebben, de határozottabb, szabatosabb alakban beszélgetik el, mint azelőtt, így látjuk ezt az Escandeli Mátéről szóló legendában is. Escandeli I. István kortársa nem lehetett, még pedig következő okokból nem: 1. mert a jezsuita írók, kikre a magyar pálosok is hivatkoznak, élete esztendeit a XIV. százévnél régibb korra nem teszik; 2. mert, mint Budai Ferencz helyesen jegyezte meg, sz. István idejében, a maga hazájában is elég aratásra való gabonát kaphatott volna Escandeli, ha ugyan akkor élt volna; 3. I. István király, a ki a velencei születésű Gellértet sem bocsátotta ki országából, midőn az Magyarországon keresztül igyekezett Jeruzsalem felé s Maurus pécsi püspöknek s Anastasius pécsváradi apáturnak, a kik uti szándékáról értesítették s jó papi embernek lenni mondták, azt mondtotta „vajjon nem lesz-e Isten papja, ha velünk marad is s hol kaphat az Istennek szolgálatjára jobb alkalmatosságot, mint nálunk? őt el ne bocsássátok“,²⁾ bizonyára a nyitravidéki remetét, Escandelit, sem eresztette volna el magától; 4. budai polgárról I. István király idejében szó nem volt; 5. az ilyenemű elnevezés, mint Escandeli Máté, ha ugyan Escan-

¹⁾ L. Endlichernél, a 134 s kk. lapokon.

²⁾ L. Budai Ferencznél a Gellért név alatt.

deli vezeték név gyanánt szerepelt volna, mint Budai F. is megjegyezte, sz. István idejében a magyaroknál még nem volt; 6. ha Escandeli csakugyan pálos volt és ebben nincs okunk kételkedni, akkor a XIII. százév közepénél régibb időben nem élhetett, mert hazánkban Eusebius volt a pálos-rend első provincialisa s a rend szabályait ő erősítette meg IV. Urban pápa által, erre közvetítőül Aquinoi Tamást kérve meg († 1274-ben). Ez az Eusebius Esztergomban született s az esztergomi káptalan tagja volt, utóbb Vancsai esztergomi érsek engedelmével a pilisi magányba vonult, hol egy három nyílásu barlang szolgált neki s társainak lakásul, később egy kis templomot építtetett a barlang közelébe, majd a sz. keresztről (*de s. Cruce*) elnevezett templom mellé egy zárdát, a hol egy viszontagságos élet után 1270 jan. 20-dikán elhunyt.¹⁾ Remeték hazánkban nem hiányoztak a kereszténység elterjedésének kezdete óta, de a pálos rend szabálya nem régibb a XIII-dik százév közepénél. Escandeli Máté nem sz. István, hanem Zsigmond király és császár kortársa, mint a hogy ezt alább látni fogjuk.

GR. KUUN GEZA.

---

¹⁾ L. „Fragmen Panis Corvi“, — Ferrarius „De reb. Ord. Praed.“ a 475-dik lapon.

„A kolozsvári unitárius collegiumbeli olvasó társaság
irodalmi mozgalmái 1839-ben s Kriza János a censura
ítélő széke előtt “*)

Ötvenhárom éve mult annak, a mit elbeszélteni akarok. Kissé félek is hozzá kezdeni, mert a jelenkor nemzedéke, mely mindenben gőz- és villanyerővel halad, annyira el van foglalva nem a jövővel, mert azt, Berzsenyivel szólva, az Istenség vezető kezére bízta, hanem — a' mával, hogy kételkednem kell a felett: vajjon a t. közönségnek lesz-e elég békeürese arra, hogy egy ötven évet meghaladó multnak fátyolát pár perczre fellobbentsem. De bátorságot önt belém a Kriza neve, melyet a jövő százakban is ismerni fog a magyar irodalom.

Az esemény 1839-ben történt, tehát akkor, a midőn még teljes virágjába fennállott az a társadalmi vagy államéleti szörnyeteg, melynek Censura volt a neve. Ennek feladata volt még csirájában megfojtani a lelkismeret, s így a gondolkozás szabadságát, vagy ha a gondolat még is megszületett, sőt tán e gondolatban a szabadsági vágy, vagy érzés kifejezésre is jutott, azt elrejtteni a napvilág elől, nehogy az az olvasó, vagy gondolkodni tudó közönség elé jusson, s hason érzelmeket és gondolatokat keltsen, mert a szabad gondolat olyan, mint a mesebeli sárkány, ha egyik fejét levágják, kettő-három nő helyette. Az eszméknek az akkori állam előtt iszonyatos és rémséges keletkezését és szaporodását pedig úgy előzték meg, hogy ha például, egy tanár, egy tudós, akár kivált ha egy politikai eszméssel foglalkozó államférfi egy művet írt, s azt nyomda útján közzé akarta tenni, azt az országosan felállítva volt ugynevezett „könyvvizsgáló bizottság“-hoz kellett benyújtania, előleges vizsgálatra, mely alkalommal megbírálták: ha vajjon azon műnek vagy könyvnek nincs-e valamely szabadsági iránya, íze vagy lehellete? a mit az államrendőrség szellemi pestisnek s veszedelmes ragadó nyavalyának tekintett. Nincs-e azon műben valamely történeti esemény úgy előadva, hogy abból az olvasó s különösen a tanuló ifjuság megízelinthesse a szabad eszmék éden-kerti tiltott gyümölcsét; mert azokat terjeszteni tiltva volt éppen úgy, mint mérges növényeket árulni a piacon; melyek közül az utóbbi a jámbor adófizetőknek physikai életét oltotta volna ki, apasztva azok számát, az előbbi

---

*) Felolvasatott a Dávid F. egyletben.